

ГРАНІ

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АЛЬМАНАХ

SCIENTIFIC-THEORETICAL ALMANAC

GRANI

138 (10) 2016





УДК 316.485.26

Науково-теоретичний альманах «Грані»
Scientific-theoretical almanac «Grani»

«Grani». 2016. 138(10), 60-65.

doi:10.15421/1716106

www.grani.org.ua

Трансформація засобів та форм реалізації збройного насилля у сучасному світіА.В. Бадер¹

Встановлено, що корінним переломом у військовій справі є операція «Буря в пустелі», в ході якої війна стала високотехнологічною. Основи кардинальних перетворень були закладені винайденням ядерної зброї та технологічним суперництвом часів «Холодної війни». З'ясовано, що наявність високоточної зброї лише у найбільш розвинених країнах призвело до пошуку опонентами можливих варіантів протидії та застосування тактики швидких терористичних атак. Зазначено, що ці принципи були засвоєні розвиненими країнами та лягли в основу розповсюдження такого виду збройного насилля як «Гібридна війна». Виявлено, що сьогодні збройне насилля характерне хаотичністю, дією як регулярних так і нерегулярних формувань, масовими злочинами проти людяності, широким застосуванням диверсій, провокацій, інформаційних операцій та фінансово-економічних інструментів. Доведено, що докорінно змінюються і цілі збройного насилля. Провідною метою агресії є не захоплення ресурсів, поневолення народу або окупації чужих земель, а повне підпорядкування супротивника своїй волі.

Ключові слова: засоби та форми збройного насилля; сучасність; «гібридна війна»**Transformation means and forms of implementation of armed violence in the world today**A. V. Bader²

Indigenous fracture is considered in military operation «Desert Storm», in which a classic war has become a high-tech. The foundations for fundamental reforms laid the advent of nuclear weapons, which led to the search for new technologies of warfare. The need to maintain nuclear parity during the «Cold War» has stimulated the constant technological progress and the emergence of US precision weapons applied, after the collapse of the bipolar world.

The emergence and use of precision weapons, the presence of only the most developed countries has led to a search for opponents counter options. Starts tactics used quick, short-term terrorist attacks with many civilian casualties, the head of which aim to spread fear and panic among the population. The use of precision weapons against small, mobile groups of terrorists is not effective. So the basic principles of this type of armed violence were gradually assimilated by developed countries, and formed the basis of new military doctrines. This tactic is much cheaper conduct military operations and provided opportunities manipulate public opinion. These trends have laid the foundation of this type of armed violence as a «hybrid war».

We can select offensive features of modern armed violence: increased internationalization of armed conflicts, involving the civilian population to armed struggle, using a wide range of weapons, including the latest technology, transformation techniques of conflict management, which leads to sharp transitions from conflict to escalate its de-escalation. Today, military conflict involves a comprehensive application of military force, political, economic, informational and other non-military means, implemented with extensive use of the protest potential of the population and special operations forces.

At present radically changed not only nature, but also the very essence of armed violence. Today is not the purpose of aggression capture national wealth and resources, the enslavement of the people or the occupation of foreign lands, and complete submission of the enemy at will. Along with how the purpose of armed violence did not become physical destruction of the enemy, and it complete submission to his will, in future military conflicts, the use of force may not even apply at all or not be the key. If you can impose its will on the opponent, make him willingly follow your interests, then the war aims can be achieved without the use of weapons.

Keywords: tools and forms of armed violence; modernity; «hybrid warfare»

¹ Кандидат історичних наук, доцент; Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка, 92703, Старобільськ, пл. Гоголя, 1

² PhD in historical sciences, associate professor; Luhansk Taras Shevchenko university, 1, Gogolja Sq., Starobilsk, 92703, Ukraine

³ Кандидат исторических наук, доцент; Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко, 92703, Старобельск, пл. Гоголя, 1
E-mail: bader@meta.ua

Трансформация средств и форм реализации вооруженного насилия в современном мире

А.В. Бадер³

Установлено, что коренным переломом в военном деле явилась операция «Буря в пустыне», в ходе которой война стала высокотехнологичной. Основы кардинальных преобразований были заложены изобретением ядерного оружия и технологическим соперничеством времен «холодной войны». Установлено, что наличие высокоточного оружия только в наиболее развитых странах привело к поиску оппонентами возможных вариантов противодействия и применения тактики быстрых террористических атак. Отмечено, что эти принципы были усвоены развитыми странами и легли в основу распространения такого вида вооруженного насилия, как «гибридная война». Выявлено, что сегодня вооруженное насилие характеризуется хаотичностью, действием как регулярных, так и нерегулярных формирований, массовыми преступлениями против человечества, широким применением диверсий, провокаций, информационных операций и финансово-экономических рычагов. Доказано, что коренным образом меняются и цели вооруженного насилия. Ведущей целью агрессии является не захват ресурсов, порабощение народа или оккупация чужих земель, а полное подчинение противника своей воле.

Ключевые слова: средства и формы вооруженного насилия; современность; «гибридная война»

Peer-reviewed, approved and placed: 18.09.2016.

Постановка проблеми. Сучасний світ динамічно змінюється. Ще наприкінці ХХ ст. вчені почали стверджувати про початок нової, постіндустріальної епохи. В 1990-х рр., розвиваючи зазначену теорію, з'являється концепція про становлення інформаційного суспільства. Частина науковців за масштабами порівнюють ці зміни з неолітичною революцією, що заклала основи людської цивілізації та дала старт першим державам. На думку Лінди Грофф (завідувач кафедри політології Каліфорнійського університету), якщо в аграрну епоху основу економічної та політичної влади складала власність на землю, в індустріальну – на капітал, підприємства, устаткування та інші види ресурсів, то в інформаційну – власність на інформацію. Дотримуючись такої логіки, збройне насилля як інститут суспільного життя повинно було зникнути, оскільки необхідність боротись за матеріальні ресурси відпадає, а інтелектуальні здобути насильницьким способом практично неможливо. Однак, різні види збройного насилля продовжують існувати, змінюються лише засоби та форми їх реалізації.

На сьогоднішній день низка держав, у тому числі й Україна, виявились неготовими ефективно протистояти збройній агресії нового покоління. Задля вироблення дієвого механізму захисту держави та розв'язання ситуації на Донбасі, необхідне теоретичне осмислення сутності трансформаційних процесів у засобах та формах реалізації збройного насилля.

Аналіз досліджень та публікацій. Збройному насиллю, як продовженню політичної боротьби, приділяли увагу ще мислителі стародавніх часів. Сьогодні класиком світової військової науки вважається прусський військовий теоретик К. Клаузевіц. Значу увагу проблемам війни приділяв відомий французький соціолог Р. Арон та один із засновників цивілізаційного підходу, англійський історик, соціолог та геополітик – А. Тойнбі. Військові теоретики Є. Месснер, М. Кревельд та В. Сліпченко розробляли проблеми еволюції збройного насилля у другій половині ХХ ст. Серед сучасних вітчизняних науковців, роботи яких пов'язані з темою нашого дослідження, можна

назвати: І. Рущенко [1], О. Феденко та В. Панасюка [2], Н. Грищенко та Т. Мінчук [3], М. Мацаха [4], Г. Луцишину [5], В. Кравченко [6], М. Воротнока [7]. Однак проблема сучасного збройного насилля є досить молодою, тому аспекти, що визначені завданнями розвідки, є недостатньо розробленими.

Мета дослідження. Провідним завданням статті є виявити та дослідити причини й сутність змін у засобах та формах здійснення збройного насилля. Охарактеризувати основні риси, види та цілі збройного насилля. Розкрити сутність механізму реалізації збройного насилля у сучасному світі.

Виклад основного матеріалу. Корінним переломом у військовій справі вважається операція «Буря в пустелі» (1991 р.), у ході якої класична війна перетворилася на високотехнологічну. Проте основи для кардинальних перетворень були закладені набагато раніше. Саме з появою ядерної зброї починаються ці зміни, трансформуються тактики та стратегії, розпочинається пошук нових технологій ведення війни. Так, ще наприкінці ХХ ст. провідні західні вчені дійшли висновку, що традиційні погляди на сутність війни, засновані на положеннях теорії К. Клаузевіца, є застарілими і не можуть розглядатися у сучасну «ядерну» епоху. Дійсно, класичні погляди на війну як на продовження політики, збройний конфлікт між державами-суперниками для досягнення, перш за все, політичних цілей та задоволення політичних амбіцій на міжнародній арені вже не відповідав політичним реаліям кінця ХХ ст. [3, с. 173].

На радикальному переломі в історії сучасних збройних конфліктів наголошував військовий теоретик, професор Мартін ван Кревельд. Причиною цих змін він визначив саме винайдення ядерної зброї, що стало фактором стримування могутніх держав перед розв'язанням війни між собою [1, с. 15-16]. По суті, ядерна зброя ліквідувала зв'язок між перемогою і поразкою. Це призвело до того, що у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. війни вже не велися між державами, що мали таку зброю, а тільки по відношенню до тих країн, що не володіли такою перевагою [8].

Нова форма збройного насилля, за Кревельдом – це моральна та фізична боротьба, що ведеться за допомогою так званих «уроків». Головним об'єктом війни є на сучасному етапі саме свідомість супротивника. Тіло, умовно кажучи, – тільки засіб, у свою чергу вбивство ворогів дає «урок» усім іншим. У переважній більшості випадків знищується стільки людей, скільки потрібно, щоб ті, які залишилися в живих засвоїли «урок». Якщо ви не в змозі дати такий «урок» – ви програли. Окрім того, вчений наголошує, що суб'єктом нових збройних конфліктів є не тільки і не тільки «держави», скільки різноманітні групи, об'єднані за релігійною, етнічною, професійною чи якоюсь іншою ознакою [8].

Поряд з цим, серед науковців існує і скептичне ставлення стосовно стримувальної ролі ядерної зброї, оскільки цілком імовірна ситуація, коли: «керівництво вважатиме втрату більшості населення і ресурсів цілком прийнятною ціною за досягнення зовнішньополітичних цілей» [4, с. 136]. У даному контексті висловлюється думка, що в період «холодної війни» потенційні вороги СРСР і США не застосували цієї зброї лише з причини ракетно-ядерного паритету, що, незважаючи на всі коливання, підтримувався між ними. Тобто, від війни їх стримували не усвідомлення руйнівної сили їхнього озброєння, а можливість багатократно знищити один одного. Виходячи із цієї тези можна припустити, що навіть за відсутності ядерної зброї потенційні вороги не наважувались би на пряме воєнне зіткнення між собою, за умови володіння ними приблизно рівнозначним військовим потенціалом.

Так чи інакше, необхідність підтримки ядерного паритету в період «холодної війни» стимулював постійний технічний прогрес і появу високоточної зброї застосованої США, після розпаду біполярного світу, у Перській затоці, Югославії, Афганістані та Іраку. Так військові дії в Югославії (1999 р.) – яскрава демонстрація війни майбутнього покоління. Вже в перший період бойових дій були завдані удари високоточною зброєю не по живій силі чи озброєнню супротивника, а по об'єктах ВПК та інфраструктури, зокрема по нафтопереробній промисловості, запасах палива, військових підрозділах і поліції, системі радіо і телемовлення. Як наслідок, нафтопереробна промисловість була повністю знищена, окрім цього, було зруйновано 50% виробництва боєприпасів, 70% авіаційної промисловості, 40% танкової і автомобільної промисловості, 80% автомобільних і залізничних мостів, 70% доріг. Незважаючи на це, активна фаза війни затяглася і продовжувалася 78 діб. Лише реальна загроза повного знищення інфраструктури держави змусила Югославію капітулювати [9, с. 5].

Аналізуючи перші прояви збройних конфліктів нового покоління, російський військовий теоретик Володимир Сліпченко писав: «У збройній боротьбі майбутнього перемога може бути досягнута головним чином лише руйнуванням економічного потенціалу супротивника. Більше того, якщо противник, що обороняється, опинився не готовий до війни майбутнього, а всю ставку, як і у минулому, зробив на свої су-

хопутні війська, то немає необхідності громити такі його збройні сили. Вони, за винятком засобів удару у відповідь, не є ніякою загрозою для нападника і в умовах зруйнованої економіки приречені спочатку на втрату боєздатності, а потім і на повний розвал. У таких умовах неминуче розпадеться і політичний устрій» [2, с. 220]. Поява та використання високоточної зброї, наявність її лише у найбільш розвинених країнах призвело до пошуку опонентами можливих варіантів протидії. Зазначене привело до корінних змін у методах застосування збройного насилля. Починає використовуватись тактика швидких, короткострокових терористичних атак з великою кількістю жертв серед цивільних, головною метою яких є розповсюдження страху та паніки серед населення. Використання космічних технологій, крилатих ракет, авіації та флоту проти невеликих, мобільних загонів терористів не є ефективним. Тож основні принципи зазначеного виду збройного насилля поступово булизасвоєні розвиненими країнами, що мають на озброєнні високоточну зброю та лягли в основу їх нових військових доктрин. Така тактика значно здешевіла ведення військових операцій та надала широкі можливості маніпуляції громадською думкою. Вказані тенденції заклали основу такого виду збройного насилля, як «гібридна війна», що сьогодні все більш розповсюджується у світі.

Так, відомий західний військовий теоретик російського походження Євген Месснер ще в середині XX ст. запропонував наступне бачення змісту збройного насилля: «Воюють універсально, користуючись всіма засобами руйнування, воюють регулярними військами, що позбулись військової монополії та іррегулярною силою, що стала могутнім чинником війни, воюють партизанами, диверсантами, терористами, пропагандистами і саботажниками. Також воюють і іншою незвичайною зброєю, агресивно-дипломатією, нафтою-зброєю, зброєю-наркотиками, зброєю – промиванням мізків. Терор і партизанство – головна зброя в цій війні. Терор – це війна, це військова стратегія. Терор стає безмежним» [2, с. 220].

Сучасні західні військові фахівці, аналізуючи сьогоденні конфлікти, припускають, що: «... Воєнні дії наступного покоління ймовірно будуть надзвичайно розосередженими і, здебільшого, невизначеними, межа поділу між миром і війною буде розмита аж до повного зникнення, війна буде нелінійною в такій мірі, що, цілком можливо, в ній будуть відсутні, ідентифікації стосовно поля бою та лінії фронту. Відмінності між «цивільними» і «військовими» ймовірно зникнуть. Дії будуть одночасно спрямовані на всю «глибину» сторін, що беруть участь у цих діях, включаючи все їх суспільство, що розуміється не тільки в його фізичному, але і в культурному аспекті. Успіх у великій мірі буде залежати від ефективності сумісних операцій, оскільки лінії розподілу між завданнями і відповідальністю різних учасників опиняться розмитими. Технологічно цілком можливо, що зовсім невелика група військових володітиме бойовим впливом, що

дорівнюватиме сучасній бригаді...» [2, с. 221]. Характерною особливістю сучасних збройних конфліктів є використання різноманітних протестних рухів всередині країни, на яку здійснюється агресія. Так, український дослідник М. Воротніюк вважає, що конфлікти нового покоління – це конфлікти на основі сепаратизму, націоналізму, повстанських рухів, вони є асиметричними, що значно ускладнює, а іноді й унеможлиблює їх швидке та стійке вирішення [7, с. 42]. Зазначена особливість виявляється у тому, що збройним силам країни протистоять партизани, повстанці, бойовики та навіть озброєні кримінальні банди. Фізичними лініями фронту стають, за класифікацією Семюела Хантінгтона, лінії розлому між цивілізаціями, кордони між державами, прикордонні зони між районами, помешкання різних етносів і племен, проміжні зони між містами і селами, між районами усередині самих міст.

Особливістю зазначеної диверсійно-партизанської наступальної тактики є: висока маневреність бойовиків, заснована на використанні легкої транспортної техніки. Успішному застосуванню цієї тактики сприяє використання польових і лісових доріг з низькою прохідністю для бронетехніки, знання особливостей місцевості в зоні конкретного призначення та сприяння місцевих жителів. Малорозмірність і маневреність таких груп не дає можливості ефективного застосування проти них ані авіації, ані артилерії, ані систем залпового вогню.

Ще однією особливістю сучасних збройних конфліктів є те, що вони часто набувають затяжного характеру (Близький Схід, Югославія, Абхазія, Південна Осетія, Чечня тощо), мають тенденцію до розширення складу учасників, інтернаціоналізації масштабів і переростання в війни з ширшими політичними цілями. Конфлікт, що виник усередині держави в сучасному глобалізованому світі, має тенденцію до переходу у категорію транснаціональних. Досить часто це може бути неявне зовнішнє вторгнення, в якому беруть участь загони бойовиків зарубіжних екстремістських організацій, антиурядові емігрантські структури, іноземні найманці і формування приватних військових компаній, сили спеціальних операцій і розвідки різних країн, кримінальні банди. У результаті стає важко зрозуміти, хто і за що бореться, та країна поступово скочується до стану повного хаосу, внутрішньополітичної плутанини та економічного колапсу [1, с. 16].

Так, у 1990-х рр. у світі відбулось більше 118 збройних конфліктів, що охопили 80 країн. Майже сто конфліктів із 118 – це внутрішньодержавні конфлікти, однак в сучасних умовах ці війни були пов'язані з інтересами багатьох країн і переросли в транснаціональні протистояння. Третина цих конфліктів триває більше двадцяти років [10, с. 10]. За даними Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру, у середині 1990-х рр. понад 70 % збройних конфліктів на всій планеті були між-етнічними [11, с. 206]. Наприкінці 2004 р. у світі нараховувалося від 15 до 28 збройних конфліктів, учасники яких боролися за незалежність або, навпаки, за

територіальну цілісність держави. Щонайменше 70 – 80 рухів, що вважають себе національно-визвольними, теоретично можуть перейти до збройної боротьби за незалежність [12, с. 207].

Тож, аналізуючи теоретичні принципи та практику застосування збройного насилля за останні 25 років, можна виділити наступні його особливості: посилення інтернаціоналізації збройних конфліктів, залучення мирного населення до збройної боротьби, використання широкого спектра озброєнь, зокрема, новітні технології, трансформація методів управління конфліктами, що зумовлює різкі переходи від ескалації конфлікту до його деескалації [13, с. 89]. Сьогодні військовий конфлікт припускає комплексне застосування військової сили, політичних, економічних, інформаційних та інших засобів невоєнного характеру, що реалізуються з широким використанням протестного потенціалу населення і сил спеціальних операцій.

Сучасне збройне насилля відрізняється: хаотичністю, залученням широкого спектра учасників, дією регулярних та іррегулярних формувань, що застосовують нестандартні форми і способи ведення збройної боротьби, зростанням ролі і значення невоєнних засобів в арсеналі війни (диверсій і провокацій, інформаційних операцій, операцій в кіберпросторі, фінансово-економічних інструментів, операцій когнітивної дії тощо), надзвичайною жорстокістю і масовими злочинами проти людяності.

Стосовно останньої тези слід зазначити, що кількість жертв хоч і не йде у порівняння з винищенням мільйонів людей у світових війнах ХХ ст., проте сьогодні насильство у війнах спрямоване, головним чином, проти цивільного населення. Що, скоріш за все, було перейнято з тактики терористичних атак. За словами Мері Калдор, професора Лондонської школи економіки, в «нових війнах» порушення норм гуманності та прав людини є не побічними ефектами війни, а її центральним стрижнем. Більше 90% жертв – це цивільне населення, а кількість біженців і переміщених осіб з року в рік зростає. Кримінально-насильницька реальність сучасних війн стала важливою характерною рисою збройного насилля нового типу [2, с. 227].

Слід підкреслити, що ці конфлікти надзвичайно важко прогнозувати, як з погляду їхнього виникнення, розвитку й поширення, так і з погляду наслідків для сторін. Політичні еліти і населення держави не одразу усвідомлюють, що відбувається. Нерішучі намагання уряду стабілізувати ситуацію в країні, як правило, виявляються невдалими. У цьому контексті політологи та військові експерти наголошують на розповсюдженні такого феномена як «війна керованого хаосу» або «гібридна війна» [1, с. 18-19, 21].

Суттєвою проблемою є і пошук механізмів розв'язання сучасних збройних конфліктів. Справа в тому, що справжні ініціатори досить часто залишаються так би мовити в «тіні» та забезпечують свої інтереси, провокуючи сторони на активні дії, підживлює ту або іншу сторону грошима, зброєю, радниками, інформацією. В той час як справжні цілі

ініціаторів виводяться зі сфери суспільної уваги [6, с. 162]. Зрозуміло, що все це під силу тільки впливовим гравцям, що мають відповідні ресурси, сили і досвід. Складність полягає ще й у тому, що справжніми ініціаторами збройного насилля можуть виявитись не лише конкретна держава, з якою є можливість сісти за стіл переговорів, а блоки держав, транснаціональні компанії, певні політичні сили усередині держав, міжнародні кримінальні та екстремістські організації тощо [14, с. 130]. По суті, постконфліктне врегулювання можливе лише за умови сигналу від справжнього ініціатора, або тільки у форматі тимчасового вирішення проблем.

Неодмінною складовою сучасного збройного насилля є застосування інформаційного впливу на масову аудиторію за допомогою якого сторони і провокуються до військового протистояння. Зазначене явище отримало назву інформаційної війни. Так, на думку З. Бжезінського, інформаційна політика, яку повинна проводити кожна держава, є однією із трьох складових, що слугують запорукою могутності такої держави на міжнародній арені [15, с. 12]. Інформаційна війна є найвищим ступенем інформаційного протистояння та спрямована на розв'язання суспільно-політичних, ідеологічних, національних, територіальних та інших конфліктів. Основною метою інформаційної війни є руйнування економічної інфраструктури та підкорення населення країни, що зазнала інформаційної агресії, зміна світоглядних настанов, зародження сумніву у необхідності та доцільності існування в межах самостійної, суверенної, незалежної держави. Однією з головних цілей інформаційної війни є пригнічення у людини морального творчого початку [16, с. 270]. Слід наголосити, що на сучасному етапі корінним чином змінився не лише характер, а й сама сутність збройного насилля. Сьогодні метою агресії стає не захоплення національних багатств і ресурсів, поневолення народу або окупація чужих земель, а повне підпорядкування супротивника своїй волі. Можна припустити, що у сучасних протистояннях не завжди будуть стріляти. Паралельно з тим, як метою збройного насилля ставатиме не фізичне знищення супротивника, а повне підпорядкування його своїй волі, в майбутніх військових конфліктах силові дії можуть

навіть не застосовуватись взагалі, або не мати ключового значення. Якщо є можливість нав'язати свою волю опоненту, змусити його добровільно слідувати вашим інтересам, то і цілі війни можуть бути досягнуті без застосування зброї.

Висновки. Таким чином, незважаючи на становлення інформаційного суспільства, такий засіб зовнішньої та внутрішньої політики як збройне насилля не зникає, змінюються лише форми та засоби його реалізації. Основу зазначених змін заклала поява ядерної зброї та розв'язання «холодної війни», що стимулювало гонку озброєнь та стрімкий науково-технічний прогрес у ВПК. Застосування США на початку 1990-х рр. високотехнологічної зброї, результату суперництва часів «холодної війни», привело до пошуку опонентами дієвої протидії та поширенню тероризму. Зазначене вплинуло на перегляд форм реалізації збройного насилля, навіть розвиненими країнами, що мають високоточну зброю. В основу нових військових доктрин була покладена тактика, застосована терористами, що врешті-решт призвело до появи та розповсюдження такого феномена як «гібридна війна».

Сучасні види збройного насилля характеризуються асиметричністю та хаотичністю, дією як регулярних, так і нерегулярних формувань, масовими злочинами проти людськості, широким застосуванням диверсій, провокацій, інформаційних операцій та фінансово-економічних інструментів. Під впливом корінних змін у світі змінились і цілі збройного насилля. На сьогоднішній день вже не захоплення ресурсів, поневолення народу або окупації чужих земель є провідною метою агресії, а повне підпорядкування супротивника своїй волі. Неодмінним елементом сучасних конфліктів є застосування інформаційного впливу на масову аудиторію. За умов становлення інформаційного суспільства можна передбачити, що саме цей компонент стане ключовим у міжнародному протистоянні. Тому в подальшому логічним буде присвятити окрему розвідку зазначеній проблемі.

Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом Ф – 71.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Рущенко І. П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія / І. П. Рущенко. – Х. : ФОП Павленко О. Г., 2015. – 268 с.
2. Феденко О. В. Еволюція змісту сучасної війни / О. В. Феденко, В. В. Панасюк. // Військово-науковий вісник. – 2015. – Вип. 24. – С. 219–230.
3. Грищенко Н. І. Проблема війни як соціально-політичного явища в умовах глобалізованого суспільства / Н. І. Грищенко, Т. В. Мінчук. // Науковий журнал «Молодий вчений». – № 5(08) травень, 2014. Ч. 2. – С. 172–174.
4. Мацяк М. Наукова інтерпретація проблеми застосування збройної сили в сучасних міжнародних відносинах / Михайло Мацяк // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 30. – С. 134–139.
5. Луцишин Г. Особливості сучасних збройних конфліктів в умовах глобалізації / Галина Луцишин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2014. – Вип. 26. – С. 128–133.
6. Кравченко В. Ю. Теорія «Справедливої війни» для XXI століття / В. Ю. Кравченко // Грані: Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2011. – № 3. – С. 162–166.
7. Воротнюк М. О. Особливості міжнародних конфліктів пост-біполярного періоду / М. О. Воротнюк // Стратегічна панорама. – 2009. – № 4. – С. 41–44.
8. Кремельд М. Расцвет и упадок государства / Пер. с англ. Под. ред. Ю. Кузнецова, А. Макеева. – М. : ИРИСЭН, 2006. – 644 с.

9. Феденко О. В. Сучасні форми та способи збройної боротьби за досвідом локальних війн сучасності / О. В. Феденко, Ю. П. Сальник // Військово-технічний збірник. – №1. – Львів: ЛІСВ. – 2009. – С. 3–11.
10. Никитин А. Международные конфликты и их урегулирование / А. Никитин // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 2. – С. 3–16.
11. Стасюк С. Регулювання сучасних збройних конфліктів міжнародними гуманітарними засобами / С. Стасюк // Віче. – 2010. – № 24. – С. 20–24.
12. Стасюк С. В. Особливості регулювання сучасних збройних конфліктів: проблеми та перспективи / С. В. Стасюк. // Юридична наука. – 2011. – № 1 (1). – С. 206–210.
13. Радецький В. Г. Класифікація сучасних воєнних конфліктів і види миротворчої діяльності / В. Г. Радецький // Вісник Київського міжнародного університету. – 2009. – Вип. 9. – С. 87–104.
14. Миронюк М. Факторы силы в американской политике / М. Миронюк // Международные процессы. – 2007. – №2. – С. 128–132.
15. Бжезинский З. Великая шахматная доска. / З. Бжезинский. – М. : Международные отношения, 1998. – 112 с.
16. Ліпкан В.А. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції. / В. А. Ліпкан, Ю. С. Максименко, В. М. Желіховський. – К. : КНТ, 2006. – 280 с.

REFERENCES:

1. Rushchenko, I. P., 2015. Rosiys'ko-ukrayins'ka hibrydna viyna: pohlyad sotsiolooha: monohrafiya [Russian-Ukrainian hybrid warfare: the view of sociologist: monograph]. Kharkov, (in Ukrainian).
2. Fedenko, O. V., Panasyuk, V. V., 2015. Evolyutsiya zmistu suchasnoyi viyny [The evolution of the content of modern warfare]. Viys'kovo-naukovyy visnyk 24, 219–230 (in Ukrainian).
3. Hryshchenko, N. I., Minchuk, T. V., 2014. Problema viyny yak sotsial'no-politychnoho yavyscha v umovakh hlobalizovanoho suspil'stva [The problem of war as a socio-political phenomenon in the globalized society] Naukovyy zhurnal «Molodyy vchenyy» 5(08), 172–174 (in Ukrainian).
4. Matsyak, M., 2012. Naukova interpretatsiya problemy zastosuvannya zbroynoyi syly v suchasnykh mizhnarodnykh vidnosynakh [The scientific interpretation problems of armed force in modern international relations]. Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya mizhnarodni vidnosyny 30, 134–139 (in Ukrainian).
5. Lutsyshyn, H., 2014. Osoblyvosti suchasnykh zbroynykh konfliktiv v umovakh hlobalizatsiyi [Features of modern armed conflicts in globalization]. Ukrayins'ka natsional'na ideya: realiyi ta perspektyvy rozvytku 26, 128–133 (in Ukrainian).
6. Kravchenko, V. Yu., 2011. Teoriya «Spravedlyvoyi viyny» dlya XXI stolitya [The theory of «Just war» for the XXI century]. Hrani: Naukovo-teoretychnyy i hromads'ko-politychnyy al'manakh 3, 162–166 (in Ukrainian).
7. Vorotnyuk, M. O., 2009. Osoblyvosti mizhnarodnykh konfliktiv post-bipolyarnoho periodu [Features international conflict post-bipolar period]. Stratehichna panorama 4, 41–44 (in Ukrainian).
8. Krevel'd, M., 2006. Rasvet i upadok gosudarstva [The rise and decline of the state]. Moscow (in Russian).
9. Fedenko, O. V., Sal'nyk, Yu. P., 2009. Suchasni formy ta sposoby zbroynoyi borot'by za dosvidom lokal'nykh viyn suchasnosti [Modern forms and methods of warfare the experience of our local wars]. Viys'kovo-tekhnichnyy zbirnyk 1., 3–11 (in Ukrainian).
10. Nikitin, A., 2006. Mezhdunarodnye konflikty i ih uregulirovanie [International conflicts and their settlement]. Mirovaya je-konomika i mezhdunarodnye otnosheniya 2, 3–16 (in Russian).
11. Stasyuk, S., 2010. Rehulyuvannya suchasnykh zbroynykh konfliktiv mizhnarodnyimi humanitarnymi zasobamy [Regulation modern armed conflicts international humanitarian means]. Viche 24, 20–24 (in Ukrainian).
12. Stasyuk, S. V., 2011. Osoblyvosti rehulyuvannya suchasnykh zbroynykh konfliktiv: vproblemy ta perspektyvy [Features of regulation of modern armed conflicts: problems and prospects]. Yurydychna nauka 1 (1), 206–210 (in Ukrainian).
13. Radets'kyi, V. H., 2009. Klyasyfikatsiya suchasnykh voyennykh konfliktiv i vydymyrotvorchoyi diyal'nosti [Classification of modern military conflicts and of vydymyrotvorchoyi]. Visnyk Kyivs'koho mizhnarodnoho universytetu 9, 87–104 (in Ukrainian).
14. Mironjuk, M., 2007. Faktory sily v amerikanskoj politike [Factors force in American politics]. Mezhdunarodnye processy 2., 128–132 (in Russian).
15. Bzhezinskij, Z., 1998. Velikaja shahmatnaja doska. [The Grand Chessboard]. Moscow, 112 (in Russian).
16. Lipkan, V.A., 2006. Informatsiyna bezpeka Ukrayiny v umovakh yevrointegratsiyi. [Information security Ukraine in terms of European integration]. Kiev, 280 (in Ukrainian).